

NORGES HØYESTERETT

Den 17. januar 2008 avsa Høyesterett dom i

HR-2008-00087-A, (sak nr. 2007/1219), sivil sak, anke,

Agder Energi Produksjon AS (advokat Helge Tofte)

Energibedriftenes landsforening DA (advokat Jens F. Bibow – til prøve)
(hjelpeintervenient)

mot

Magne Møllen (advokat Olav Felland)

Norges Bondelag (advokat Ulf Larsen)
(hjelpeintervenient 1)

Foreninga for norske småkraftverk BA (advokat dr. juris Bjørn Stordrange)
(hjelpeintervenient 2)

S T E M M E G I V N I N G :

- (1) Kst. dommer **Sverdrup**: Saken gjelder anke over overskjønn i forbindelse med fastsetting av pris for fallrettighet.
- (2) I august 1968 inngikk Kristiansand Elektrisitetsverk (nå Agder Energi Produksjon AS) avtale med daværende eiere av gnr. 9 bnr. 5 i Evje og Hornnes kommune, Aasa og Tarald Møllen, om kjøp av fallrettigheter i del av Skjerkavassdraget. Det fremgår av kjøpsavtalen at det skulle betales en foreløpig kjøpesum på 250 kroner per ensidig fallmeter. Det heter videre at den endelige kjøpesum skal fastsettes ”ved rettslig skjønn når fallet bygges ut”. Kristiansand Elektrisitetsverk fikk tinglyst skjøte på fallretten i november 1968, og den foreløpige kjøpesummen på rundt 64 000 kroner ble utbetalt i henhold til avtalen.
- (3) Fallet lå ubenyttet inntil Agder Energi Produksjon AS fikk konsesjon til utbygging 15. oktober 2004, jf. vannressursloven § 8, jf. § 25. Samtidig ble det gitt tillatelse etter

oreigningsloven § 2 nr. 51 til ekspropriasjon av nødvendig grunn og rettigheter til gjennomføring av utbyggingen.

- (4) Utbyggingen startet i desember 2004, og Uleberg kraftverk i Skjerkavassdraget ble satt i drift sommeren 2006. Produksjon ved kraftverket er anslått til 38 GWh i gjennomsnitt per år. Utbyggingskostnadene var rundt 64 millioner kroner, eksklusive erstatning for fallrettigheter. Dette tilsvarer en kostnad på ca. 1,70 kroner per kWh årsproduksjon.
- (5) Agder Energi begjærte 19. januar 2005 skjønn for fastsettelse av endelig kjøpesum for fallrettigheten.
- (6) En tilsvarende avtale var inngått i 1964 med daværende eier av eiendommen på den andre siden av fossen, gnr. 9 bnr. 13 i Evje og Hornnes kommune, og de to sakene ble forent til felles behandling i tingretten.
- (7) Kristiansand tingrett avhjemlet skjønn 30. juni 2005. Erstatningsbeløpet for fallretten for gnr. 9 bnr. 5 – nå overtatt av Magne Møllen mfl. – ble satt til 3 300 000 kroner. Tingretten fortolket avtalen fra 1968 dit hen at prisnivået på utbyggingstidspunktet i 2004 skulle legges til grunn. Retten fant den tradisjonelle naturhestekraftmetoden foreldet. Prisen ble i stedet basert på et antatt årlig leibeløp for fallrettigheten. Det ble ikke gitt tillegg på 25 % etter vannressursloven § 51 annet ledd.
- (8) Magne Møllen fremmet overskjønnsbegjæring til Agder lagmannsrett. Møllen hadde ingen innvendinger mot den metoden som tingretten benyttet, men mente at det årlige leibeløpet var satt for lavt, og at det dessuten skulle gis tillegg i erstatningen på 25 %.
- (9) De nåværende eierne av gnr. 9 bnr. 13, representert ved John Olav Uleberg, fremmet også overskjønnsbegjæring, men denne ble senere trukket.
- (10) I tingretten hadde skjønnsaken også omfattet ekspropriasjonsskjønn vedrørende erstatning for avståelse av grunn og nødvendige rettigheter i tilknytning til utbyggingen. Det ble begjært overskjønn også om disse forhold, men partene kom senere til enighet.
- (11) Agder lagmannsrett avhjemlet 22. mai 2007 overskjønn hvor erstatningen for fallretten tilknyttet gnr. 9 bnr. 5 ble fastsatt til 6 480 428 kroner, alternativt 324 021 kroner i årlig utbetaling. I likhet med tingretten, fant også lagmannsretten at det var prisnivået ved utbyggingen i desember 2004 som skulle legges til grunn ved skjønnet, og at erstatningen skulle utmåles ut fra ekspropriasjonsrettslige prinsipper.
- (12) Når det gjaldt selve utmålingen, delte lagmannsretten seg i et flertall og et mindretall. Flertallet – tre skjønnsmenn – fant ikke å kunne benytte metoden med kapitalisering av årlig leie som tingretten hadde basert seg på. Med utgangspunkt i en markedsverdi for kraftverket på 2,50 kroner per kilowattime årsproduksjon fratrukket avkastningskrav og risikotillegg, kom flertallet frem til en merverdi for selve fallrettigheten som ble fordelt mellom partene. Beløpet ble tillagt mererstatning på 25 %, jf. vannressursloven § 51 annet ledd.
- (13) Mindretallet – lagdommeren og en skjønnsmann – kom til at den tradisjonelle metoden basert på antall naturhestekrefter i fallet ga full erstatning i dette tilfellet og fastsatte erstatningen til 1 450 594 kroner. I sin begrunnelse viste mindretallet både til

kjøpsavtalen og til at metoden ga full erstatning ut fra markedsforholdene i desember 2004.

- (14) Agder Energi Produksjon AS har anket lagmannsrettens overskjønn til Høyesterett. Anken gjelder lagmannsrettens rettsanvendelse. To sakkyndige vitner har avgitt skriftlige erklæringer for Høyesterett. For lagmannsretten gjorde Agder Energi gjeldende at naturhestekraftmetoden på bakgrunn av sedvanerettslige betraktninger ikke kan fravikes. Denne anførselen er frafalt for Høyesterett. For øvrig står saken i vesentlig samme stilling som for lagmannsretten.
- (15) Energibedriftenes Landsforening DA (EBL) opptrer som hjelpeintervenient for Agder Energi, og Norges Bondelag for Magne Møllen. Ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse 25. oktober 2007 ble Foreninga for norske småkraftverk BA tillatt å opptre som hjelpeintervenient for Magne Møllen.
- (16) Den ankende part – *Agder Energi Produksjon AS* – har i hovedsak anført:
- (17) Lagmannsrettens overskjønn må oppheves, da det bygger på feil rettsanvendelse. Lagmannsretten tar feil når den er kommet til at det er prisnivået i desember 2004 som må legges til grunn ved tolkningen av kjøpsavtalen fra 1968. Dessuten har lagmannsrettens flertall benyttet en lovstridig metode ved fastsettelse av erstatningen.
- (18) Det følger av avtalen fra 1968 at fallerstatningen må baseres på prisnivået i 1968, men slik at det gis avsavnsrente for tiden frem til utbetaling finner sted. Bakgrunnen for avtalen om at endelig kjøpesum skulle fastsettes ved skjønn når fallet bygges ut, var at eierne var opptatt av å få ”riktig pris”, jf. brevet fra elektrisitetsverket i 1963. Det verket her sikter til med ”riktig” pris, må være den riktige prisen på det tidspunkt grunneierne overdro fallrettighetene. Spørsmålet som skulle avgjøres i skjønnet, var med andre ord hva som ville blitt betalt for denne type fallrettighet i 1968.
- (19) Det følger av ekspropriasjonerstatningsloven § 10 annet punktum at når grunnen er tatt i besittelse før skjønn er avholdt, skal tidspunktet for verdsettelsen knyttes til tidspunktet for denne forhåndstiltredelsen, dvs. i vårt tilfelle i 1968. Myndighetene har adgang til å bestemme forhåndstiltredelse etter oreigningsloven § 25, men som oftest vil en eier som vet at det blir ekspropriasjon, frivillig gi fra seg besittelsen. Det var nettopp det som skjedde da eiendomsretten til fallet ble overført til elektrisitetsverket i 1968.
- (20) Kjøpsavtalens bestemmelse om at skjønn først skulle avholdes når utbyggingen skulle skje, kan ha sammenheng med at utbyggingen var tenkt som ledd i et større prosjekt – hvor flere alternativer var inne – blant annet en plan om å føre vannet fra Gyvatn over til Byglandsfjorden. Det måtte uansett holdes skjønn for fastsettelse av ulempeerstatning mv.
- (21) Bestemmelsen i avtalen om at den foreløpige kjøpesummen skal trekkes fra i den endelige kjøpesummen, taler også for at prisnivået i 1968 er det riktige. Skal foreløpig og endelig pris kunne sammenlignes, må 1968-nivået legges til grunn.
- (22) Det samme følger dersom en tenker seg at den riktige prisen i 1968 var høyere enn den foreløpige avtalte kjøpesum på 18,50 kroner per naturhestekraft, men at markedet senere har falt. Det kan da ikke være noen tvil om at det må være den ”riktige” prisen i 1968 som

måtte legges til grunn for skjønnet, og ikke den foreløpige kjøpesummen. Samme tankegang må gjelde når markedet stiger, som tilfellet er i vår sak.

- (23) Når det gjelder utmålingen av erstatningen, har lagmannsretten benyttet en metode som er i strid med ekspropriasjonerstatningsloven § 5. Det som erverves, er den "rå" vannkraft, dvs. verdien av fallrettighetene slik de ligger fra naturens side.
- (24) Flertallet har beregnet hva et fiktivt kraftverk antas å kunne innbringe ved salg – dvs. ved salg av det ferdige kraftverk, og satt verdien til 2,50 kroner per kWh. Videre er det lagt til grunn akseptabel utbyggingskostnad på 2,20 kroner per kWh årsproduksjon. Det må bety at forskjellen representerer en form for vederlag til Agder Energi for den risiko selskapet har hatt. Differansen mellom akseptabel utbyggingskostnad på 2,20 kroner og faktisk utbyggingskostnad på 1,70 representerer en "merverdi" som selger og kjøper i realiteten skulle forhandle om. Flertallet har uten videre lagt til grunn at man ved slike forhandlinger ville komme til at beløpet ville bli delt med en halvpart til kraftverket og en halvpart til grunneieren. Her introduserer flertallet et helt nytt beregningssystem. En slik beregningsmåte var ikke påberopt av noen av partene, og det er ikke fremlagt noen eksempler på en slik verdsettelse. Det følger av ekspropriasjonerstatningsloven § 5 at det skal tas utgangspunkt i markedsverdien av det som erverves – nemlig den rå vannkraft – og ikke i hva kraftverket kan selges for etter de investeringer som Agder Energi har foretatt.
- (25) Det erkjennes at det i senere år er inngått en rekke avtaler om bygging av mikro-, mini- og småkraftverk hvor vederlaget til grunneieren stort sett har vært en andel av oppnådd pris pr. kWh. Tingretten fastsatte en erstatning basert på 5 % av kraftverkets årlige bruttoinntekter basert på en kraftpris på 0,20 kroner per kWh årsproduksjon og en kapitaliseringsfaktor på 20. Dette er i prinsippet en metode som er forenelig med ekspropriasjonerstatningsloven § 5, da den tar utgangspunkt i fallets verdi, i stedet for kraftverkets verdi. I denne saken må imidlertid den tradisjonelle naturhestekraftmetoden legges til grunn, slik lagmannsrettens mindretall har gjort. Det finnes en hundre år lang praksis for at fallrettigheter blir fastsatt per naturhestekraft. Det aksepteres at man i denne beregningen legger til grunn median vannføring i en tiårsperiode. Dette gir et høyere antall naturhestekrefter enn den metoden med bestemmende år som har vært praktisert gjennom lang tid.
- (26) Det er også en feil når lagmannsretten gir tillegg på 25 % av erstatningssummen etter vannressursloven § 51 annet ledd.
- (27) Agder Energi Produksjon AS har nedlagt slik påstand:

"Skjønnet oppheves og hjemvises til ny behandling ved Agder lagmannsrett."

- (28) Hjelpeintervenienten – *Energibedriftenes Landsforening DA* – har i hovedtrekk anført:
- (29) Energibedriftenes landsforening er enig i den fortolkningen av kjøpsavtalen som den ankende part gjør seg til talsmann for. EBL hevder subsidiært at det er uriktig rettsanvendelse når lagmannsrettens flertall gjennom erstatningsutmålingen har gitt ekspropriaten en andel av verdiskapningen på tiltakshavers hånd. Betydningen av prinsippet i ekspropriasjonerstatningsloven § 5 tredje ledd er vanskelig fordi fall og tiltak er uløselig knyttet sammen. Utgangspunktet er imidlertid klart – det er økonomisk tap

som skal erstattes. Det er ikke kraftverkets verdi, men råfallets salgsverdi i en overdragelse uten forbehold, som skal utmåles etter § 5. At salgsverdien av råfallet er avledet av kraftverkets lønnsomhet, er en annen sak – en slik avledet verdi kommer man ikke utenom.

- (30) Lagmannsrettens utmåling bygger på egen ”erfaring” og ikke på konkrete avtaler om sammenlignbare fall. Det er heller ikke vurdert om avtalepraksis og verdier på sammenligningseiendom inkluderer det lovfestede 25 %-tillegget i vannressursloven § 51 annet ledd. En stadfesting av overskjønnet vil underminere ekspropriasjonshjemmelen i oreigningsloven § 2 nr. 51, og overskjønnets utmålingsprinsipp vil gi en spiraleffekt med stadig økende verdiandel til grunneier.
- (31) Naturhestekraftmodellen er fortsatt uttrykk for salgsverdien for ”rå vannkraft”. Metoden har vært anvendt tilnærmet konsekvent i retts- og forvaltningspraksis siden vannkraftutbyggingen startet ved begynnelsen av forrige århundre. Forarbeidene til vannressursloven viser klart at man ikke ønsket å foreslå noen endring, jf. NOU 1994: 12 side 242. Heller ikke i proposisjonen eller ved stortingsbehandlingen ble det tatt til orde for nye prinsipper.
- (32) Dersom lagmannsrettens verdivurdering stadfestes, er det ikke lenger rettslig grunnlag for mererstatning etter vannressursloven § 51 annet ledd. Bestemmelsen må tolkes innskrenkende. Selve lovgrunnen er at grunneier skal tilstå en andel av verdiskapningen, og at verdier skal forbli i distriktet. Hvis man går over til å fordele ”merverdien” mellom partene, har falleierne allerede fått sin andel av verdiskapningen. Tillegget på 25 % vil føre til en vesentlig skjevhet i fordelingen av verdiskapningen mellom ekspropriet og ekspropriat. Det samme kan gjelde når utmålingen tar utgangspunkt i en kapitalisering av fremtidige leieinntekter. Her må man vurdere konkret om 25 %-tillegget er medtatt i leieprisen eller ikke.
- (33) Energibedriftenes Landsforening DA har nedlagt slik påstand:
- ”Agder lagmannsretts overskjønn datert 22. mai 2007 oppheves og hjemvises til ny behandling for lagmannsretten.”**
- (34) Ankemotparten – *Magne Møllen* – har i hovedsak anført:
- (35) Overskjønnet har kommet frem til et riktig resultat, og det er ingen feil ved rettsanvendelsen.
- (36) Spørsmålet om hvilket verdsettingstidspunkt som skal legges til grunn, beror på partenes mening og forutsetninger da avtalen ble inngått. Dette er faktiske forhold som Høyesterett ikke kan prøve, og ankegrunnen må derfor avvises, jf. skjønnsprosessloven § 38.
- (37) Dersom Høyesterett kan behandle dette spørsmålet, anføres at avtalen fra 1968 må forstås slik at det er verdien ved utbyggingstidspunktet i desember 2004 som skal legges til grunn.
- (38) Partene kom i 1968 ikke frem til noen avtale om prisen – det hadde vært fullt mulig, men de ble ikke enige. I avtalen blir det sagt uttrykkelig at kjøpesummen skal fastsettes ved rettslig skjønn ”når fallet bygges ut”. Utbyggingen skjedde i 2004 - 2005, og da kan man

ikke gå nesten 40 år tilbake i tiden og hevde at kjøpesummen skal fastsettes ut fra prisnivået den gang. Det er lite naturlig i 1968 å avtale at partene på et langt senere tidspunkt skal få avgjort hva som var riktig pris i 1968. Man kunne lett ha funnet verdien per naturhestekraft i 1968 – ut fra statistikk eller sammenlignet med andre skjønn. Dette ble ikke gjort. Den prisen som ble avtalt per naturhestekraft – 18,50 kroner, ligger langt under det som ellers ble avtalt den gang – det ble avtalt priser helt opp til 68 kroner per naturhestekraft eksklusive 25 % -tillegget. Eierne ville ha verdien på utbyggingstiden. Elektrisitetsverket hadde sikret seg fallet, og det var det viktigste for verket.

- (39) Brevet fra elektrisitetsverket ble skrevet i 1963, og naboene inngikk avtale i 1964, mens Møllen skrev under først i 1968. Elektrisitetsverket hadde advokat og fagfolk opp mot en småbruker, og det er grunn til å tro at det var et visst press fra verket i de fire årene. Dersom det var prisnivået i 1968 man hadde ment, kunne kjøperen enkelt uttrykt dette i avtalen. Tvilsrisikoen må kjøperen bære. Kjøperen hadde styring og kontroll over når utbyggingen skulle skje. Det ville være en sterkt urimelig tolkning av avtalen om man skulle gå så mange år tilbake i tid for å finne verdien. Ekspropriasjonserstatningsloven § 10 annet punktum er ikke anvendelig i dette tilfellet.
- (40) Det skal gis full erstatning, jf. Grunnloven § 105, og det er ikke mulig ved naturhestekraftmetoden når grunneieren kan få ti til femti ganger så meget ved frivillig salg, sml. ekspropriasjonserstatningsloven § 5. Naturhestekraftmetoden verdsetter bare den kraftmengden som er til stede kontinuerlig i 9 av 10 år (bestemmende år) eller i 5 av 10 år (median). Men i dag er det produksjonen i løpet av hele året som er økonomisk interessant. Energiloven 1990 åpnet ledningsnettet for alle, og vi har nå fått en rekke skjønn som legger andre prinsipper til grunn når det er påregnelig med separat utbygging av fallet.
- (41) Lagmannsrettens flertall har benyttet en metode som er i tråd med lovens § 5. Det er ikke riktig at det er kraftverkets verdi som er beregnet – dette er bare utgangspunktet for vurderingen av fallrettighetens verdi. Lignende beregningsmåter er godtatt i rettspraksis, se blant annet Rt. 1967 side 389 (Tokke), på side 394 og Rt. 1997 side 1594 på side 1601, hvor det sies at flere fremgangsmåter i og for seg kan føre til et resultat som er i samsvar med lovens regler.
- (42) Det finnes i dag et stort marked hvor falleiere inngår avtaler med utbyggere. Småkraft AS, som er en av de store aktørene i markedet, opplyser at de i 2006 hadde 65 søknader inne hos NVE om småkraftverk. Avtalene bygget på 50-50 % deling av overskudd eller falleie. Den sakkyndige Otto Dyrkolbotn har gitt oversikt over falleie som er 7 – 21 % av brutto omsetning, og det gjelder kraftverk som har langt høyere utbyggingskostnader enn Uleberg. Omfanget vises også ved at NVE i oktober 2007 hadde 340 søknader inne til behandling.
- (43) Når det gjelder mererstatningen på 25 %, er det ikke riktig at lagmannsretten har gitt Møllen store deler av verdiskapningen i denne saken. Etter de sakkyndiges beregninger utgjør det totale erstatningsbeløpet til Møllen under halvparten av den reelle salgsverdien.
- (44) Magne Møllen har nedlagt slik påstand:
- ”1. Punkt 2 og 3 i slutningen for Agder lagmannsrett blir stadfesta.
 2. Agder Energi Produksjon AS erstatter utgiftene til teknisk og juridisk hjelp for Magne Møllen for Høgsterett.”

- (45) Hjelpeintervenient 1 – *Norges Bondelag* – har i hovedsak anført:
- (46) Tingretten og lagmannsrettens flertall har lagt en riktig rettsanvendelse til grunn når den tradisjonelle metoden for utmåling av et vannfalls salgsverdi – naturhestekraftmetoden – ikke er funnet anvendelig ved utmåling av fallerstatning.
- (47) Naturhestekraftmetoden er utviklet med sikte på å fastsette verdien av rå vannkraft i kraftforsyningen slik forholdene var i begynnelsen av forrige århundre, en forsyning med fundamentalt andre rammebetingelser enn dagens. Produksjonsanleggene ble i stor grad konstruert med sikte på isolert drift som følge av mangelen på overføringsmuligheter, jf. NOU 1985: 9 Energilovgivningen. Den som hadde områdekonsesjon, fikk enerett på levering og tilsvarende oppdeckingsplikt. Det forelå derfor ikke noe egentlig marked, og kraftprisene ble politisk bestemt etter selvkostprinsippet. Energiloven 1990 endret kraftforsyningen fundamentalt. Et sentralt mål var bedre utnyttelse av kraftproduksjon gjennom videre utbygging av samkjøringsnettet både innenlands og mot utlandet.
- (48) Naturhestekraftmetoden fanger kun opp en liten del av den vannføringen som i dagens marked anvendes i kraftproduksjonen. I uregulerte vassdrag er den helt ubrukelig, for her stilles det krav om minstevannføring, jf. vannressursloven § 10. Da vil naturhestekraftmetoden gi 0 i resultat. Fallet kan likevel ha meget stor verdi.
- (49) Å øke prisen på naturhestekrefter gir derfor ingen løsning på problemene. Ved småkraftutbygging kan man få meget høye verdier selv om man ikke utnytter en eneste ”tradisjonell” naturhestekraft. Det kan ikke konstateres noen sammenheng i utviklingen av enhetspris med utviklingen av andre verdi- eller kostnadsindikatorer. Metoden fremstår som tilfeldig og lite forutsigbar, og den fører til vilkårlige resultater.
- (50) Det er heller ikke rom for noen innskrenkende fortolkning av regelen om 25 % tillegg til erstatningen i vannressursloven § 51 annet ledd.
- (51) Spørsmålet om 25 % tillegg kombinert med nye utmålingsprinsipper oppstår typisk der fallrettigheter blir ekspropriert som ledd i en tilleggsregulering. Her vil fallet ofte kunne ha en høyere verdi på utbyggers hånd enn falleiers hånd som følge av samdriftsfordeler mv., og den legislative begrunnelsen er den samme som før. Ved separate utbygginger vil det sjelden være aktuelt med ekspropriasjon. Her vil falleier og utbygger bli enige ved avtale. Dermed vil 25 %-tillegget ikke reflekteres i de avtalene som inngås om leie mv. av fallrettigheter, og det blir ingen spiraleffekt for erstatningene, slik EBL hevder. Prisen bestemmes ved lønnsomheten i fallet, ut fra utbyggingskostnader og forventet kraftpris, samt antall tilbydere, forhandlingsstyrke mv. Ekspropriasjonstrusselen er fraværende, og da vil man ikke ta 25 %-tillegget i betraktning ved prisdannelsen.
- (52) Norges Bondelag har nedlagt slik påstand:
- ”1. Agder lagmannsretts overskjønn stadfestes så langt det er påanket.
 2. Hjelpeintervenienten tilkjennes saksomkostninger for Høyesterett.”
- (53) Hjelpeintervenient 2 - *Foreninga for norske småkraftverk BA* – har i hovedsak anført:

- (54) Naturhestekraftmetoden er skapt og utviklet i mangel av noe bedre, og den er ikke sedvanerett. Lagmannsrettens mindretall anvender § 5 feil når den finner at metoden tilfredsstillende kravet til full erstatning.
- (55) Det foreligger nå et marked for leie og kjøp av fall, hvor kjøpere og leietakere blant annet er Miljøkraft Nordland, Småkraft Bergen, Fjellkraft Oslo, Tinfos Notodden, Tindekraft, Sunnhordland Kraftlag, Blåfall. De nye markedsforholdene har medført at naturhestekraftmetoden ikke lenger kan benyttes som metode for å verdsette fallrettigheter.
- (56) Ved vurderingen i henhold til ekspropriasjonsloven § 5 må man se hen til fortjenestemulighetene. Det er derfor ingen feil av lagmannsretten når retten tar utgangspunkt i verdien av kraftverket for å finne frem til fallrettighetens verdi. Det er ingen "omvei" og heller ingen gal vei. Lovens § 5 tredje ledd gir ikke hjemmel for noen redusert erstatning i dette tilfellet.
- (57) Vannressursloven § 51 annet ledd gir et lovbestemt tillegg som det kan reises politiske innvendinger mot, men slike innvendinger har ikke adresse til domstolene.
- (58) Foreninga for norske småkraftverk BA har nedlagt slik påstand:
- ”1. Som ankemotpartens punkt 1.
2. Hjelpeintervenienten tilkjennes omkostninger for juridisk bistand.”
- (59) *Mitt syn på saken:*
- (60) Saken gjelder anke over et overskjønn, hvor Høyesterett kan prøve rettsanvendelse og saksbehandling jf. skjønnsprosessloven § 38. Det rettslige grunnlaget for skjønnet er kjøpsavtalen som ble inngått i 1968, og spørsmålet om hvilket tidspunkt for verdsettelse som skal legges til grunn, beror på en tolkning av denne avtalen. Dette spørsmålet må anses som en del av rettsanvendelsen, og Høyesterett har full kompetanse, jf. bl.a. Rt. 2006 side 1547 avsnitt 47 og HR-2007-02021-A (sak nr. 2007/1084) og HR-2007-02022-A (sak nr. 2006/1958).
- (61) Partene er enige om at avtalens henvisning til prisfastsettelse ved "rettslig skjønn" skal forstås slik at vanlige ekspropriasjonsrettslige vederlagsregler gjelder for skjønnet. Det følger av ekspropriasjonsloven § 5, jf. vannressursloven 51 første ledd, at salgsverdien skal bestemmes ut fra det som det må regnes med at vanlige kjøpere vil gi for rettigheten ved frivillig salg.
- (62) Jeg skyter inn at det her er en sammenheng mellom verdsettelsestidspunkt og verdsettelsesmetode. Dersom tidspunktet for verdsettelse settes til avtaleinngåelsen i 1968, må prisen fastsettes i antall naturhestekrefter i fallet, da dette var den eneste kjente og benyttede metoden ved verdsettelse av fallrettigheter den gang. Dersom prisnivået i desember 2004 legges til grunn – slik lagmannsretten kom til – kan derimot flere ulike verdsettelsesprinsipper tenkes.
- (63) Agder Energi anfører at det er prisnivået i 1968 som skal legges til grunn, mens Møllen mener det er fallrettighetens verdi ved utbyggingen i 2004 som skal erstattes.

- (64) I 1968 ble eiendomsretten til fallet overført fra daværende eiere av gnr. 9 bnr. 5, Aasa og Tarald Møllen, til Kristiansand Elektrisitetsverk. I kjøpsavtalens punkt 1 heter det:

”Den foreløbige kjøpesum er kr. 250, – pr ensidig fallmeter. Før den foreløbige kjøpesum blir utbetalt, skal selgeren – straks denne kjøpekontrakt er undertegnet av begge parter – sørge for at det blir avholdt en lovlig skylddelingsforretning til fradeling av fallrettene. Når fallrettene er målt og resultatet av målingen godkjent av begge parter, skal den foreløbige kjøpesum utbetales til selgeren mot lovlig skjøte på fallrettene.”

- (65) Avtalens punkt 3 lyder:

”Den endelige kjøpesum skal fastsettes ved rettslig skjønn når fallet bygges ut. Den endelige kjøpesum utbetales på basis av de priser som skjønnsretten fastsetter.

Skulle skjønnsretten fastsette verdien pr ensidig meter til under kr. 250, –, skal selgeren ikke ha plikt til å betale noe tilbake.

Ved oppgjøret av den endelige kjøpesum skal fragå det som tidligere er utbetalt vedrørende den foreløbige kjøpesum. Kjøperen skal dog ikke være berettiget til å beregne renter av den foreløbige kjøpesum ved oppgjøret.”

- (66) Tidspunktet for verdsettelse omtales ikke direkte i avtalen – det sies bare at den endelige kjøpesum skal fastsettes ”ved rettslig skjønn når fallet bygges ut”.

- (67) Det finnes lite konkret materiale som kan kaste lys over bakgrunnen for avtalen og hva partene måtte ha ment. Kristiansand elektrisitetsverk sendte brev til sin advokat i 1963 med anmodning om å sette opp et forslag til kontrakt med falleierne. Det fremgår av brevet at verket har tatt opp arbeidet med å sikre seg fallrettene i Skjerkavassdraget, men at bare to falleiere har godtatt den tilbudte prisen på 250 kroner per ensidig fallmeter. Ifølge elektrisitetsverket tilsvarte prisen ca. 18,50 kroner per naturhestekraft, som var prisen som var blitt betalt for Birkelandsfossen. Videre heter det i brevet:

”Da eierne ikke føler seg overbevist om at de får den riktige pris for sine fall, har det ikke lyktes oss å få beveget eierne til å selge fallene til den tilbudte pris. For å få fart i saken vil det derfor være en fordel om man betrakter den tilbudte pris – i dette tilfellet kr. 250, – pr. ensidig fallmeter – som en foreløpig pris, og la den endelige pris bli fastsatt av skjønn når fallet bygges ut, og da foreta endelig oppgjør på basis av de av skjønnet fastsatte priser. Forutsetningen må dog være at den tilbudte pris skal være en minimumspris så at eierne – hvis skjønnet mot formodning skulle komme til en lavere pris – ikke skal betale noe tilbake.”

- (68) Brevet gjenspeiles i kjøpsavtalen som senere ble inngått – men det kan vanskelig slutes noe nærmere om partenes forutsetninger. Som lagmannsretten peker på, er det lite som tyder på at partene forutsatte en utbygging relativt kort tid etter ervervet. Agder Energis advokat har opplyst at elektrisitetsverket hadde flere alternative utbyggingsplaner på denne tiden – herunder en plan som innebar fremføring av vann fra Gyvatn over til Byglandsfjorden, som ikke ble realisert. Det kan tenkes at partene så for seg at den endelige kjøpesum skulle justeres i forhold til den utbyggingsvariant som eventuelt ble valgt. Begge parter kan ha sett seg tjent med en lavere foreløpig pris uavhengig av utbygging, mot en høyere, ”riktig” pris dersom utbygging ble realisert. Men heller ikke dette kan det slutes noe sikkert om.

- (69) Ifølge brevet svarer den foreløpige kjøpesummen til prisen som ble betalt for Byglandsfossen. Ut fra en fremlagt oversikt over erstatning gitt ved skjønn fra 1960-tallet synes den foreløpige prisen å ligge en del lavere enn for de fall hvor det er gitt konsesjon til utbygging. Det forhold at den foreløpige pris uten videre skal trekkes fra i endelige pris, kan tale for at det var prisnivået på avtaletidspunktet som skulle legges til grunn. Men når man ikke vet hvilken tidshorisont partene hadde, er det ikke mulig å si noe sikkert om dette. Selv om prisen per naturhestekraft kunne variere fra fall til fall, tyder oversikter over skjønn på at det generelle prisnivået på fall holdt seg noenlunde stabilt på sekstitallet.
- (70) Når eiendomsretten overdras ved salg, må det alminnelige utgangspunkt være at tidspunktet for avtaleinngåelsen er bestemmende for prisspørsmålet. I vår sak ble fallrettigheten solgt og skjøtet over til elektrisitetsverket ved avtalen i 1968, samtidig som den foreløpige kjøpesummen ble utbetalt. Eiendomsretten ble således overdratt til elektrisitetsverket, og selgeren fraskrev seg dermed i 1968 all fremtidig rett til å disponere over fallet.
- (71) Når det ikke er mulig å slutte noe sikkert om hvilke forutsetninger partene hadde, eller om bakgrunnen for avtalen, finner jeg – under tvil – at det ikke er tilstrekkelige holdepunkter for å fravike det alminnelige utgangspunkt.
- (72) Jeg finner også en viss, men begrenset, støtte for dette i ekspropriasjonerstatningsloven § 10 annet punktum, som slår fast at det er verdien på overtakelsestidspunktet som skal legges til grunn i tilfeller hvor ekspropriasjonen settes i verk før skjønn er avholdt. Også i ekspropriasjonstilfellene kan det gå lang tid fra ekspropriasjon er bestemt, til skjønn avholdes.
- (73) De tidligere retter har lagt vekt på at uklarheten i avtalen må gå ut over Agder Energi, da elektrisitetsverket var den profesjonelle part, og dessuten førte avtalen i pennen. Etter mitt syn har et slikt risikosynspunkt liten vekt i denne saken. Som nevnt var det forholdsvis stor stabilitet i prisnivået på fallrettigheter på sekstitallet, og det var derfor liten foranledning for elektrisitetsverket til å innta en uttrykkelig bestemmelse om prisnivå i avtalen.
- (74) Jeg er etter dette kommet til at prisnivået i 1968 skal legges til grunn ved skjønnet, slik at overskjønnet må oppheves. Det skal vurderes hvilken salgsverdi fallrettigheten hadde i 1968, og prisen skal utmåles per naturhestekraft basert på den utbyggingen som har skjedd. Beløpet skal tillegges 25 % mererstatning, jf. vannressursloven § 51 annet ledd, samt avsavnsrente frem til utbetaling skjer.
- (75) *Verdsetting av fallrettigheter*
- (76) Selv om det ikke er nødvendig for resultatet, finner jeg – ut fra prosedyren for Høyesterett og de vurderinger som er foretatt av de tidligere instanser – grunn til å ta standpunkt til enkelte av de spørsmål som er reist i forbindelse med lagmannsrettens verdsettelse av fallrettigheten.
- (77) I vår sak dreier det seg om en fallrettighet hvor det er påregnelig med separat utbygging, og som derfor kunne vært solgt eller leiet ut i et fritt marked. Møllen, med tilslutning av hjelpeintervenientene, anfører at naturhestekraftmetoden i slike tilfeller ikke gir full

erstatning, ettersom den ikke måler den utnyttbare vannmengden i fallet. Agder Energi med tilslutning av Energibedriftenes Landsforening medgir at metoden krever tilpasning i tilfeller hvor fallet kan utbygges separat, men anfører at metoden fremdeles er egnet, forutsatt at man justerer pris, antall naturhestekrefter og eventuelt også nivå for vannføring.

- (78) I vårt tilfelle er det salgsværdien etter ekspropriasjonserstatningsloven § 5 som skal erstattes, jf. vannressursloven § 51 første ledd. Som nevnt har man tradisjonelt benyttet naturhestekraftmetoden ved verdiberegningen. Metoden er beskrevet slik i Rt. 1997 side 1594:

”Utgangspunktet etter ekspropriasjonserstatningsloven § 5 er at erstatningen skal fastsettes på grunnlag av det som det må regnes med at vanlige kjøpere ville gi for eiendommen ved frivillig salg, blant annet ut fra påregnelig utnytting. Ved fallrettigheter gir imidlertid dette ofte liten veiledning, og verdien av fallrettigheter har tradisjonelt vært fastsatt med grunnlag i antall naturhestekrefter i fallet, som så multipliseres med en pris pr enhet. Enhetsprisen fastsettes etter en totalvurdering der blant annet omkostningene ved utbygging, fallets beliggenhet og prisene for andre fall inngår. Antall naturhestekrefter beregnes etter formelen $\text{naturhestekrefter} = 13,33 \times \text{Qreg} \times \text{Hbr}$, der Qreg angir den regulerte vannføringen og Hbr høyden i fallet. Partene i saken synes å være enige om at man skal ta utgangspunkt i denne beregningsmåten, og jeg ser ikke grunn til å redegjøre nærmere for de beregningene som er foretatt i saken.”

- (79) Metoden kjennetegnes ved at det bare er den vannføringen som er til stede det store flertallet av dager gjennom året, som blir tatt med i grunnlaget for verdsettelse av fallretten.
- (80) Når det gjelder naturhestekraftmetodens anvendelighet i vår sak, uttaler lagmannsrettens flertall:

”Etter flertallets syn er den tradisjonelle metode for utmåling av et vannfalls omsetningsverdi foreldet. Utviklingen av et fritt kraftmarked og bedret overføringskapasitet gjør at naturhestekrefter ikke lenger er et begrep markedet forholder seg til. Antall naturhestekrefter gjenspeiler ikke uten videre forventet kraftproduksjon, og sier derfor lite om markedsverdien av fallet.”

- (81) Jeg er enig med lagmannsrettens flertall i at metoden ikke lenger er egnet som utmålingsprinsipp for erstatning for fallrettigheter hvor det er påregnelig med separat utbygging. Hvorvidt metoden er anvendelig ved andre typer fallrettigheter, tar jeg ikke standpunkt til.
- (82) Naturhestekraftmetoden ble introdusert i konsesjonslovene som en praktisk målestokk for kraftgrunnlaget ved beregning av konsesjonsavgift og konsesjonskraft, jf. vassdragsreguleringsloven § 11 post 1 og § 12 post 15, jf. § 2 og industrikonsesjonsloven § 2 post 12 og 13, jf. § 1 første ledd.
- (83) Etter hvert ble metoden også tatt i bruk ved erstatning for fallrettigheter, men den har aldri vært lovfestet til dette formål. Kraftproduksjon og leveranse skjedde lokalt og i offentlig regi – de lokale elektrisitetsverkene hadde både rett og plikt til å levere strøm i sitt nærområde. Kraftnettet var svakt utbygd, og det var først og fremst den permanente vannføringen som kunne utnyttes til kraftproduksjon, og som det var naturlig å ta hensyn til ved verdsettelsen av fallrettigheter. Det fantes heller intet fritt marked for omsetning av fallrettigheter, de offentlige kraftverkene hadde monopol på kjøpersiden. I en slik

situasjon kunne naturhestekraftmetoden gi et dekkende bilde av den energimengden som kunne produseres i et kraftverk, og var derfor også et tjenlig sammenligningsgrunnlag for verdien av de enkelte fallrettigheter.

- (84) Startskuddet for den nye tid kom med energiloven i 1990 da overføringsnettet ble åpnet opp slik at også private kunne benytte nettet til levering av strøm. Etter hvert utviklet det seg et internasjonalt kraftmarked, hvor strøm kunne selges – ikke bare i Norden, men også til resten av Europa. Det var ikke lenger nødvendig med et reguleringsmagasin som sørget for jevn vannføring året rundt – nå kunne små separate kraftverk utnytte en stor del av vannmengdene også i flomperiodene. Utviklingen skjøt ytterligere fart etter årtusenskiftet som følge av en politisk prioritering av småkraftutbygging og stadig stigende strømpriser. Teknologi- og markedsutvikling gjorde det økonomisk interessant med separat utbygging også av mindre vannfall. I dag eksisterer et marked for salg og leie av fallrettigheter. Det en kjøper er villig til å betale for fallet, er ikke lenger avhengig av størrelsen på den stabile vannføring året gjennom. Dermed har naturhestekraftmodellen utspilt sin rolle ved verdsettelsen av fall som er separat utbyggbare.
- (85) Spørsmålet er så hvilke verdsettingsmetoder som kommer i stedet for naturhestekraftmetoden. Som nevnt er utgangspunktet etter ekspropriasjonserstatningsloven § 5 det som vanlige kjøpere vil gi for fallrettigheten ved frivillig salg. Ved vurderingen skal det blant annet legges vekt på eiendommens karakter og den påregnelige utnytting, samt ” dei prisane som er oppnådd ved omsetnad av andre eigedomar som det er naturleg å samanlikna med”, jf. § 5 annet ledd. Dermed er det en toleddet prosess som fører frem til utgangspunktet for salgsverdivurderingen: På bakgrunn av de karakteristiske trekk ved eiendommen skal det deretter velges ut egnede sammenligningseiendommer, jf. Ot.prp. nr. 50 (1982-83) side 47 flg. Hvilke salgs- eller leiekontrakter det skal sammenlignes med, og hvilke modeller som kan benyttes ved den etterfølgende beregningen av fallrettighetens verdi, avhenger av de konkrete forholdene i den enkelte saken. Jeg finner ikke grunn til å komme nærmere inn på dette.
- (86) Jeg finner likevel grunn til å kommentere den konkrete fremgangsmåten som lagmannsrettens flertall har valgt i denne saken.
- (87) Med utgangspunkt i en stipulert markedsverdi for kraftverket på 2,50 kroner per kilowatttime årsproduksjon fratrukket avkastningskrav og risikotillegg, kom flertallet frem til et beløp for akseptabel utbyggingskostnad på 2,20 kroner per kilowatttime. Kjøpesummen for fallrettigheten ble beregnet som en andel av differansen mellom en akseptabel utbyggingskostnad og aktuell forventet utbyggingskostnad for kraftverket, hvor sistnevnte kostnad ble satt lik den faktiske utbyggingskostnad på 1,70 kroner (eksklusive fallrett). Denne differansen kunne ifølge flertallet sies å representere verdien av selve fallretten – dvs. 0,50 kroner per kWh årsproduksjon, som partene kunne forhandle om. Flertallet gikk ut fra at denne merverdien ville bli fordelt likt, da det ved utleie ofte ble brukt en 50–50 fordeling av overskuddet.
- (88) Lagmannsrettens flertall opplyser innledningsvis at det finnes eksempler på salg av fallrettigheter både før og etter desember 2004, men dette utgangspunktet følges ikke opp i den konkrete vurderingen. Lagmannsrettens verdsettelse er i overveiende grad basert på en teoretisk modell, uten referanse til konkrete, sammenlignbare kontrakter. Dermed blir metoden lite etterprøvbar. Jeg kan ikke se at en slik fremgangsmåte er i samsvar med ekspropriasjonserstatningsloven § 5. Lagmannsretten skulle med utgangspunkt i Uleberg-

fallet ha funnet frem til sammenligningskontrakter for salg eller leie, og eventuelt korrigert prisene slik at man fikk sammenlignbare forhold. Jeg ser ikke bort fra at den beregningsmetoden som lagmannsretten har benyttet, kan være et nyttig supplement i en slik vurdering, men som eneste vurderingsmetode tilfredsstillende etter mitt syn ikke lovens krav.

(89) *Mererstatningen på 25 %*

(90) Vannressursloven § 51 annet ledd lyder:

”Ved ekspropriasjon til vannkraftproduksjon forhøyes alle erstatninger med 25 %.”

(91) Lagmannsrettens flertall fant at verdien på fallrettigheten for gnr. 9 bnr. 5 utgjorde 4 750 000 kroner, og forhøyet beløpet med 25 % under henvisning til vannressursloven § 51 annet ledd. Tingretten, som i likhet med lagmannsrettens flertall ikke benyttet den tradisjonelle naturhestekraftmetoden ved utmåling av erstatningen, fant derimot at det ikke skulle gis noe tillegg etter § 51 annet ledd, og viste til at det her dreide seg om et avtaleskjønn, og at det dessuten var tatt tilstrekkelig hensyn til verdiskapningen ved verdsettelsen av fallretten.

(92) Agder Energi, med tilslutning av EBL, anfører at lovgrunnen for tillegget på 25 % ikke lenger er til stede når fallrettighetene verdsettes etter dagens markedsverdi. Bakgrunnen for tillegget var ønsket om at grunneieren skulle få del i verdiskapningen. Dersom naturhestekraftmetoden forlades som utmålingsprinsipp, og man går over til å fordele ”merverdien” mellom partene, har falleierne allerede fått sin andel av verdiskapningen.

(93) Møllen, med tilslutning av Norges Bondelag og Foreninga for norske småkraftverk, viser til at tillegget fremgår uttrykkelig av loven, og at det derfor er lovgivers oppgave å vedta eventuelle endringer. Det anføres videre at tillegget på 25 % fremdeles har sin legislative begrunnelse, da verdien av fallet som følge av samdriftsfordeler ofte vil kunne ha en høyere verdi på utbyggers hånd enn på falleierens hånd. Avtaler som inngås om leie mv., reflekterer ikke dette tillegget, fordi det sjelden vil være aktuelt å ekspropriere til fordel for utbygger i slike mindre, separate utbyggingsprosjekter.

(94) I forarbeidene til vannressursloven ble grunnlaget for å opprettholde mererstatningen vurdert, jf. Ot.prp. nr. 39 (1998-1999) punkt 17.5.4. Departementet besvarte spørsmålet bekreftende:

”Vannkraft er en naturressurs av stor økonomisk verdi for den enkelte rettighetshaver, og det avstås med dette råstoff til en produksjon av meget høy verdi. Departementet mener det er rimelig at grunneier får en viss del av fortjenesten som tilkommer regulanten når et vassdrag blir regulert til kraftutvinning. En andel av verdiskapningen bør beholdes i distriktet hvor vassdragsutbygging foretas. En slik mererstatning kan være med på å bygge opp under næringsgrunnlaget i distriktene hvor vannkraftressursene skal utnyttes.”

(95) Jeg er enig med den ankende part i at proposisjonen synes å bygge på forutsetningen om en prissetting av fallrettigheter ut fra naturhestekraftmetoden. Det fremgår også av stortingsbehandlingen at komiteen forutsetter det dagjeldende erstatningsprinsipp, selv om det i innstillingen reises spørsmål ved om erstatningsprinsippet ”sørgjer for at det skjer ei rimeleg fordeling av verdiane mellom eigarar av fallrettar og utbyggjarar”, slik at

komiteen ”meiner det er viktig å fylgje denne utviklinga nøye”, jf. Innst.O. nr.101 (1999–2000) side 926.

- (96) Jeg ser ikke bort fra at et tillegg på 25 % til erstatninger som beregnes ut fra salgsverdien på fallrettigheter i et fritt marked, i noen tilfeller kan medføre at en uforholdsmessig stor del av verdiskapningen kommer grunneieren til gode. Jeg kan imidlertid ikke se at urimelighetene er av en slik karakter at det kan gi grunnlag for å se bort fra bestemmelsen i vannressursloven § 51 annet ledd. Selv om det kan hevdes – slik EBL gjør – at forutsetningene for bestemmelsen ikke lenger er til stede når grunneier har fått en rimelig andel i verdiskapningen gjennom markedsmechanismene, er det etter mitt syn primært en lovgiveroppgave å sørge for endrede regler på dette området.
- (97) Som jeg har konkludert foran, må overskjønnet oppheves og hjemvises til lagmannsretten til fortsatt behandling.
- (98) Partene er enige om at skjønnet skal følge ekspropriasjonsrettslige regler også når det gjelder saksomkostningene. I samsvar med skjønnsprosessloven § 54 b første ledd første punktum, jf. § 54 pålegges Agder Energi å erstatte Møllen de nødvendige saksomkostninger for Høyesterett. Møllens prosessfullmektig har levert en omkostningsoppgave på 519 894,50 kroner, hvorav 390 000 er salær og 123 680,50 kroner er utgifter til to sakkyndige vitner. Kravet anses å overstige ”nødvendige utgifter i anledning av skjønnsaken”, jf. § 54 første ledd, og prosessfullmektigens salær settes skjønnsmessig til 200 000 kroner. Utgifter til sakkyndige vitner erstattes ikke, da utredningene i liten grad angikk spørsmål som var til behandling i Høyesterett. Saksomkostninger til Møllen tilkjennes etter dette med 206 214 kroner.
- (99) Det er fremlagt omkostningsoppgaver fra Norges Bondelag på 99 599 kroner, hvorav 95 000 kroner er salær, og fra Foreninga for norske småkraftverk på 107 239 kroner, hvorav 100 000 kroner er salær. Jeg finner at kravene er for høye i forhold til det arbeidet som har vært nødvendig, jf. skjønnsprosessloven § 54 første ledd, og setter salæret for hver av de to hjelpeintervenientene til 60 000 kroner.
- (100) Jeg stemmer for denne

D O M :

1. Overskjønnet oppheves, og saken hjemvises til lagmannsretten til fortsatt behandling.
2. I saksomkostninger for Høyesterett betaler Agder Energi Produksjon AS til Magne Møllen 206 214 – tohundreogsekstusentohundreogfjorten – kroner innen 2 – to – uker fra forkynnelsen av denne dom med tillegg av den alminnelige forsinkelsesrente etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum fra forfall til betaling skjer.
3. I saksomkostninger for Høyesterett betaler Agder Energi Produksjon AS til Norges Bondelag 64 599 – sekstifiretusenfemhundreogtittini – kroner innen 2 – to – uker fra forkynnelsen av denne dom med tillegg av den alminnelige

forsinkelsesrente etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum fra forfall til betaling skjer.

4. I saksomkostninger for Høyesterett betaler Agder Energi Produksjon AS til Foreninga for norske småkraftverk BA 67 239 – sekstisyvtusentohundreogtrettini – kroner innen 2 – to – uker fra forkynnelsen av denne dom med tillegg av den alminnelige forsinkelsesrente etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum fra forfall til betaling skjer.

- (101) Dommer **Tønder:** Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med førstvoterende.
- (102) Dommer **Coward:** Likeså.
- (103) Dommer **Bruzelius:** Likeså.
- (104) Dommer **Gussgard:** Likeså.
- (105) Etter stemmegivningen avsa Høyesterett denne

D O M :

1. Overskjønnet oppheves, og saken hjemvises til lagmannsretten til fortsatt behandling.
2. I saksomkostninger for Høyesterett betaler Agder Energi Produksjon AS til Magne Møllen 206 214 – tohundreogsekstusentohundreogfjorten – kroner innen 2 – to – uker fra forkynnelsen av denne dom med tillegg av den alminnelige forsinkelsesrente etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum fra forfall til betaling skjer.
3. I saksomkostninger for Høyesterett betaler Agder Energi Produksjon AS til Norges Bondelag 64 599 – sekstifiretusenfemhundreogtrettini – kroner innen 2 – to – uker fra forkynnelsen av denne dom med tillegg av den alminnelige forsinkelsesrente etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum fra forfall til betaling skjer.
4. I saksomkostninger for Høyesterett betaler Agder Energi Produksjon AS til Foreninga for norske småkraftverk BA 67 239 – sekstisyvtusentohundreogtrettini – kroner innen 2 – to – uker fra forkynnelsen av denne dom med tillegg av den alminnelige forsinkelsesrente etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum fra forfall til betaling skjer.

Riktig utskrift bekrefte: